

Razi Shirazi's art of composing calendar dates in versified presentation

*Nadeem Ahmad

**Muhammad Iqbal Shahid

***Muhammad Safeer

Abstract:

Historiography is one of the most important topics in Persian poetry. The ode was a class of form. The poets wanted the poem to be exchanged, and history filled the pieces here. During the Mughal era, many poets migrated from Iran and came to the subcontinent. In the Mughal era, history was an important description. All the great poets of the subcontinent enlightened this art in their poetry. Razi Shirazi (1921-1997) is a famous historian of Pakistan. He has written various types of Persian poetry in poetry and has perfected his art. In the history of the sphere he had perfect skill.

Keywords: Historiography, Subcontinent, Razi Shirazi, Persian poetry

بررسی هنری تاریخ نگاری رضی شیرازی

*ندیم احمد

**محمد اقبال شاهد

***محمد سفیر

چکیده:

تاریخ نگاری یکی از موضوعات مهم شعر فارسی است. در دوره تیموریان هند شاعران از ایران مهاجرت کرده در شبه قاره آمدند و در دوره تیموریان هند تاریخ گویی یک هنر برجسته شعر فارسی می بود. همه شاعران بزرگ شبه قاره در شعر خود این هنر را به کار بردند کرد. رضی شیرازی (۱۹۲۱-۱۹۹۷م) تاریخ گوی معروف پاکستان است. وی در قالب های مختلف شعر فارسی شعر سروده است و در نعت و منقبت هنرش را به کمال رسانده است. در تاریخ نگاری او را مهارت تامه بود. در این مقاله هنر تاریخ نگاری او بررسی می شود.

واژگان کلیدی: تاریخ نگاری، شبه قاره، رضی شیرازی، شعر فارسی

مقدمه:

تاریخ نگاری یکی از هنر برجسته شعر فارسی است و در هر دوره شاعران این هنر را به کار برده اند. «تاریخ سرائی از هنرهایی است که از زمان قدیم رایج بوده است و تقریباً به عنوان یکی از اصناف سخن به کار می رود» (ندیم احمد: ۲۰۱۲: ۴۷)

اما این هنر در دوره تیموریان بند به اوج کمال رسید. امروز برای یک استاد یا شاعر لازم باشد که از این فن آگاهی داشته باشد. این فن از ذهانت فطری، مشق مسلسل و ریاضت شب و روز حاصل می شود.

در این هنر هر حرف از حروف الفبا حامل یک عدد می باشد. علمای این هنر حروف الفبایی را به یک ترتیب جداگانه به صورت مجموعه های حرف می نویسند و چون لفظی را می نویسند، عدد هر حرف از آن لفظ را باهم جمع می کنند و از این رو عددی پیدا می کنند که مقصود ایشان باشد. گاهی اعداد دو یا زیاده واژه با را نیز باهم جمع می کنند و گاهی اعداد یک واژه از واژه دیگر خارج هم کنند. این حساب عدد یک جنبه لطف و توجه در شعر پیدا می کند. این هنر در لغت با و فرہنگ با چنین تعریف شده است:

1. «وقتِ ظهور چیزی را ظاهر کردن یا وقتِ امرِ عظیم را تعیین کردن به حساب

جمل» (نیر: ۱۹۸۹: ۹۲۸)

2. «سخنوران کلمه تاریخ را بر لفظی اطلاق کنند که حروف مکتوبی آن به حساب جمل آن روز را نشان می دهد. از روی حسابِ جمل موافق تاریخ سال هجری از آن باشد».

(دهخدا: ۱۳۴۶: ش: ۱۳۸)

3. «کلمه یا کلماتی که به حساب جمل مساوی تاریخ مطلوب بر آید و آن کلمه یا کلمات با معنی باشد عبارت از آنست که مجموع حروف بیت یا مصراع یا عبارتی به حساب ابجد یا تاریخ واقعه تطبیق کند» (دهخدا: ۱۳۴۶: ش: ۱۳۸)

اقسام تاریخ سرای:

۱-صوری   ۲- معنوی   ۳-صوری و معنوی

تاریخ صوری:

تاریخ ابجد این نوع معنوی تاریخ گویی بر نظام ابجد انحصار دارد. نظام ابجد از کلمہ ای “جمل” تعبیر کنندہ می شود. “اظهار زمانہ بہ توسط اعداد و در ہیئت الفاظ بیان می کند”. (ندیم

احمد: ۲۰۱۲م: ۵۰)

مولوی سید احمد دہلوی در فرہنگ آصفیہ می گوید:

“ابجدین دو ہستند يك حضرت آدم علیہ السلام ترتیب داد و دوم حضرت ادريس علیہ السلام

ترتیب داد. این روزها ابجد ادريس رائج ہست”. (دہلوی: ۸۴: ۱۹۸۶)

در فرہنگ آصفیہ حساب ابجد از این قطعہ نمودہ می شود:

تو ابجد سے حظی تک ایک ایک گن

مگر تا بہ سعفص دے دس دس بڑھا

پھر آگے سے سو سو فزوں کر کے یار

دل اپنا جمل سے لے نادر چھڑا (دہلوی: ۱۹۸۶م: ۸۶)

در غیاث اللغات اینطور درج است:

“جمل به ضم جیم و تشدید و فتح میم به معنی حساب اعداد حروف ابجد و به این معنی به تخفیف میم نیز آمده”.

د	ج	ب	ا	ابجد:
۴	۳	۲	۱	
	ز	و	ه	هوز:
	۷	۶	۵	
	ی	ط	ح	حطی:
	۱۰	۹	۸	
ن	م	ل	ک	کلمن:
۵۰	۴۰	۳۰	۲۰	
ص	ف	ع	س	سقفص:
۹۰	۸۰	۷۰	۶۰	
ت	ش	ر	ق	قرشت:
۴۰۰	۳۰۰	۲۰۰	۱۰۰	
	ذ	خ	ث	ثخذ:
	۷۰۰	۶۰۰	۵۰۰	
	غ	ظ	ض	ضظغ:
	۱۰۰۰	۹۰۰	۸۰۰	

(غیاث الدین: ۱۳۶۳ق: ۱۷)

تاریخ معنوی:

“منسوب به معنی، باطنی، ذاتی، اصلی تحریر کرده شده است به اعداد حساب جمل سنه یا سال اخراج کردن” (بدخشانی: ۲۰۰۴م: ۱۰۵۸)

احوال نثار قطب رضی شیرازی:

اسمش نثار قطب و تخلص رضی بود. اسم پدرش فدا حسین بود. جد امجد او سید جماعت علی شاه لاثانی بود. نیاکان وی از شیراز آمدند. سید رضی شیرازی در علی پور نارووال در ۴ دسامبر ۱۹۲۱م متولد شد. سید رضی شیرازی در خانواده دینی و عرفانی چشم گشود. رضی شیرازی در خانواده عرفانی و علمی تربیت یافت. بعد از تحصیل دستور زبان فارسی و عربی، تفسیر و حدیث و فقه و اصول به عرفان و علوم ادبی فارسی پرداخت و پیشه تدریس را اختیار کرد. در دبیرستان ظفروال، پسرور و لاهور تدریس کرد و در ۲۸ ژوئن ۱۹۸۰ میلادی باز نشسته شد. (ندیم احمد، ۱۳۹۹ش: ص ۲۱۹)

سید رضی شیرازی در ۳۱ مارس ۱۹۹۷ فوت شد و در علی پور (نارووال) مدفون شد. (ندیم احمد: ۲۰۱۲م: ۱۲-۱۳)

بررسی آثار رضی شیرازی:

سید رضی شیرازی در حدود شانزده سالگی شعر گفتن آغاز کرد. در قالب های سنتی شعر فارسی از قبیل قصیده، غزل، مثنوی، رباعی و در تاریخ گویی طبع آزمائی کرد. در طبع او عرفان و تصوف وجود دارد و از شعر او همه این می تراود. رضی شیرازی تنها شاعر زبان فارسی نیست بلکه به زبان های عربی و اردو پنجابی هم تسلط دارد.

از رضی شیرازی مجموعه ای یادگار است که در کتابخانه شخصی خانواده او نگهداری می شود. آن مجموعه شعر رضی شیرازی به عنوان "سیاه برسفید" در علی پور سیدان سیالکوت در ۱۹۹۱ میلادی چاپ شد (اقبال شاهد، ۲۰۱۱م: ص ۹)

این مجموعه حاوی بر منظومات زبان فارسی و اردو است. شعر رضی شیرازی ویژگی های سبک خراسانی آمیخته به سبک هندی دارد.

سید رضی شیرازی را در تاریخ گویی کمال بود و در این فن ید طولی داشت. این هنر ادبی اگرچه در شبه قاره کاربرد خاصی می داشت اما از شعر رضی شیرازی این هنر دوباره زنده شده است. (ندیم احمد: ۲۰۱۲م: ۲۰)

اینجا ما برخی از تاریخ نگاری رضی شیرازی بررسی می کنیم:
تاریخ وفات حضرت سید جماعت علی شاه لاثانی رحمة الله علیه
(یکم اکتوبر ۱۹۳۹م/۱۷ شعبان ۱۳۵۸ق روز دوشنبه)

پاره جان پاک زهرا بود
در رگش خون شاه بطحا بود
شد جماعت وجود مسعودش
در مقام سلوک تنها بود
شد به خلد و رضی بگفتا سال
شاه لاثانی رهبر ما بود (۱۳۵۸ق)
(ندیم احمد: ۲۰۱۲م: ۵۷)

خلوتش خلوت جذب و مستی
جلوتش جلوت مصطفی ﷺ بود
از رضی بهر وصلش چو جستم
گفت "خرشید چرخ هدا بود" (۱۹۳۹م) (ندیم
احمد: ۲۰۱۲م: ۵۸)

بر وفات حضرت صاحبزاده فدا حسین صاحب ابن حضرت لاثانی:

(یکم محرم ۱۳۴۴ق/ ۲۲ ژوئیه ۱۹۲۵م روز چهار شنبه)

والدم رخت اقامت بست از دنیائی دون
 آن که در عالم نبوده پاکبازی همچو او
 وائی آن پور بزرگ شاه لاثانی لقب
 از جهان رنگ و بو شد آه از گلشن چو بو
 سالِ فوت آن جنید عصر اگر خواهی رضی
 “والدم پور بزرگ شاه جماعت بُد” بگو(۱۳۴۴ق)(رضی

شیرازی: ۱۹۹۱م: ۸۵)

تاریخ سرای بر تاریخ وفات حضرت صاحبزاده سید علی اکبر:

(۳-۴ شعبان ۱۳۸۵ق/ ۲۸-۲۹ نوامبر ۱۹۶۵م)

سید محترم علی اکبر
 از جهان رفت سوئی دار سلام
 راهنمایی که بود در عالم
 ذات او مرجع خواص و عوام
 رهنمایی ز غیب می جستم
 تا کنم سالِ فوت او ارقام
 گفت هائف بگو رضی تاریخ
 “مرد حق خادم رسولِ انام” (۱۳۸۵ق)(رضی
 شیرازی: ۱۹۹۱م: ۹۳)

تاریخ وفات حضرت سید عباس علی شاه:

(۱۸ رجب ۱۳۴۲/ ۲۴ فوریه ۱۹۲۴م یک شنبه)

سال وفات سید عباس بی گمان
 “باقی نمانده است ز اخلاف کس نشان” (۱۹۲۴م)

بگو ای رضی سال فوتش چنان
که “عباس علی شه گزشت از جهان” (۱۳۴۲ق) (رضی
شیرازی: ۱۹۹۱م: ۱۲۸)

تاریخ وفات صاحبزاده سید بشیر حسین شاه ابن صاحبزاده سید نور حسین شاه:

وایی رفته زما بشیر حسین
بوده است آنکه پور نور حسین
ای رضی بهر سال فوتش گو
رفت فردوس شاه بشیر حسین (۱۹۷۶م) (رضی
شیرازی: ۱۹۹۱م: ۵۲)

تاریخ وفات امیر ملت پیر جماعت علی شاه:

رفته شد زما امیر ملت اسلامیان (۱۹۵۱ق)
مدح امیر الملت والدین هست (۱۳۷۰ق)
هان امیر ملت والدین زیبا بودست (۱۳۷۰ق) (رضی
شیرازی: ۱۹۹۱م: ۱۵۹)

تاریخ وفات سید زاهد حسین :

آه آن زاده برادر من

ز اهد آن کشتہ جفا شدہ
 هست این مصرعی زبان زد عام
 هدف جور نا روا شدہ
 سال فوتش چنین بگفت رضی!
 کشتہ خنجر جفا شدہ (۱۹۷۱م) (رضی شیرازی، ۱۹۹۱م،
 ص ۱۰۲)

تاریخ وفات حضرت مولانا احمد رضا بریلوی:

رضی! سال ترحیل آن مرد حق بگو
 “آہ احمد رضا خان رود” (۱۹۲۱م)
 ز تو هر سند چون سالِ وفاتش
 رضی “مقبول حق احمد رضا” گو (۱۳۴۰ق) (رضی
 شیرازی: ۱۹۹۱م: ۱۱۳)

تاریخ وفات شاعر مشرق حضرت علامہ محمد اقبال:

(۲۱ آوریل ۱۹۳۸م)

شرف اجداد اقبال شاعر مشرق (۱۹۳۸م)
 صاحب کمالات شاعر مشرق اقبال (۱۹۳۸م)
 واه اقبال شاعر مشرق (۱۳۵۷ق)
 شاعر فلسفہ دان اقبال قابل دھر (۱۳۵۷ق)
 وحید جهان شاعر مشرق علامہ اقبال
 میشود (۱۹۳۸م) (رضی شیرازی: ۱۹۹۱م: ۱۹۴)

تاریخ نگاری بر قیام پاکستان ۱۹۴۷م:

محنت قائد اعظم سے ہوا قائم ملک (۱۹۴۷م)
عطیہ قائد اعظم کا اعجاز ملک پاکستان (۱۹۴۷م) (رضی
شیرازی: ۱۹۹۱م: ۱۶۶)

بر وفات جناب احسان دانش:

(۲۲ مارچ ۱۹۸۲م/۲۷ جمادی الاول روز شنبہ)
بجنت تاجدار فکر و فن احسان دانش باد (۱۹۸۲م)
سرور ملک سخن احسان ہائی (۱۴۰۳ق)
از ما رفت احسان دانش فصیح (۱۴۰۲ق) (رضی شیرازی ،
۱۹۹۱م، ص ۱۲۵)

تاریخ سرای بر وفات استاد خلیل اللہ خلیلی:

شاعر ملی افغانیان ادیب بی عدیل (۱۹۸۷م)
خلیلی برفت و کشیدم الف
“خلیلی زما رفت” گفتم بسال (۱۴۷۰ق)
رضی پرسی اگر سال وفاتش
بگو شاعر خلیل اللہ خلیلی (۱۹۸۷م)

بشد آن خلیلی مساعد دین و میهن خود (۱۹۸۷م) (رضی
شیرازی، ۱۹۹۱م، ص ۱۵۷)

بر وفات شاعر ملی حفیظ این طور تاریخ سرای کرده است:

بگو ز سال وفات حفیظ شاعر قوم
که آه شاعر قومی ما حفیظ رود (۱۹۸۲م) (رضی شیرازی ،
۱۹۹۱م، ص ۱۳۱)

تاریخ سرای بر وفات رئیس الاحرار سید فضل الحسن حسرت موهانی:

(۱۳مه ۱۹۵۱م)

رئیس و سید الاحرار رفته چون ازین دنیا
رضی گفته “نمانده سید فضل الحسن حسرت” (۱۹۵۱م)
“آن فضل الحسن میرود” (۱۳۷۰ق)
آه فضل الحسن حسرت برود (۱۹۵۱م)
فضل حسن شود هائی هائی (۱۳۷۰ق) (رضی شیرازی ،
۱۹۹۱م، ص ۲۰۰)

بر وفات دکتر محمد طاهر شاهین:

(دسامبر ۱۹۸۱)

امروز این خبر که به یاران رسیده است

طاهر زما برفت و به خاک آرمیده است
آیا چه جرم سرزده از ما خبر دهید
از ما چرا محمد طاهر رمیده است
پیوسته بود یار وفا دار مدلی
پیوسته آن بجنّت و از ما بریده است
آخر چه شد که یار وفادار ما برفت
در فکر سال فوت رضی بود علی الصباح
ناگه ندائی هاتف غیبی رسیده است
سال وفات طاهر شاهین صفت که “هان”
شاهین صفت محمد طاهر پریده است (۱۹۸۱م) (رضی
شیرازی: ۱۹۹۱م: ۱۱۹)

تاریخ وفات جناب غلام حسین طور مرحوم:

(ذی الحج ۱۳۹۵/دسامبر ۱۹۷۵)
اهل علم و ادب غلام حسین
شد روان از جهان برائی العین
سال فوتش چنین بگفت رضی
طور هم هست و هم غلام حسین (۱۹۷۵م)
شد آن کس که بوده غلام حسین
که اهل سخن را بداد نور عین
رضی! سال فوتش بیاس ظفر
بگفتا “نماند آن غلام حسین” (۱۳۹۵ق) (رضی شیرازی ،
۱۹۹۱م، ص ۱۱۶)

تاریخ مجموعه نعت جناب قمر یزدانی، پنوانه ، ضلع سیالکوت:

مدح رسول باشد از روی عقل لازم
 فرزانه ایست یعنی دیوانه محمد ﷺ
 هر نقطه جام شد از میخانه محبت
 تاریخ طبع آن شد "خمخانه محمد ﷺ" (۱۳۸۸ق)
 (رضی شیرازی ، ۱۹۹۱م، ص ۱۶۷)
 قمر شاعر خوش بیان خوش نوا
 یه نعت محمد ﷺ زبان کرد وا
 ملائک بتائید اشعار او
 سر عرش گفتند صد مرحبا
 یکی چشمه فیض سلطان" گفت! (۱۲۸۸م)
 وگر نعره زد "ذکر خیر الورا ﷺ" (۱۹۶۸م)
 (رضی شیرازی: ۱۹۹۱م: ۱۶۷)

تاریخ طباعت کتاب حیات اکبر آقای صائم چشتی:

سید محترم علی اکبر
هیچ او را به فقر بد همسر
پسر ابن شاه لاثانی
که مرا بد برادر اکبر
این کتابیست در فضائل او
طبع شد این برائی اهل نظر
سال طبعش رضی همی گفتا
زهی تذکار شاه علی اکبر (۱۹۸۲م)
(رضی شیرازی: ۱۹۹۱م: ۲۰۶)

کتابیات منابع و ماخذ:

- ###- اقبال شاہد، محمد ، غلام اکبر. (۲۰۱۱م) ، رضی شیرازی کی فارسی غزل (تعارف و تصحیح)، فیصل آباد: مجلہ زبان و ادب، شماره ۹، گروہ اردو، دانشگاه جی سی۔
- ###- بدخشانی، مقبول بیگ، (۲۰۰۴م)، فیروز اللغات، فیروز سنز لاہور۔
- ###- دہخدا، علی اکبر، (۱۳۴۶ش)، لغت نامہ ، تہران۔
- ###- دہلوی، مولوی سید احمد، (۱۹۸۶م)، فرہنگ آصفیہ، سنگ میل پبلی کیشنز، لاہور۔
- ###- رضی شیرازی، (۱۹۹۱م)، سیاہ بر سفید (دیوان رضی شیرازی)، نارووال علی پور سیدان۔
- ###- غیاث الدین محمد بن جلال الدین، (۱۳۶۳ق)، غیاث اللغات ، چاپخانہ سپہر تہران۔
- ###- ندیم احمد، (۲۰۱۲م)، بررسی شعر فارسی رضی شیرازی، پایان نامہ برای اخذ درجہ دانشوری، گروہ فارسی، لاہور ، دانشگاه پنجاب۔
- ###- ندیم احمد، (۱۳۹۹ش)، "بررسی نعت سرایی رضی شیرازی"، دانش، شماره ۱۴۰- ۱۴۱، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، اسلام آباد
- ###- نیر، مولوی نور الحسن، (۱۹۸۹م)، نور اللغات، سنگ میل پبلی کیشنز، لاہور